

УДК 930.2(048)

О. В. Бондаренко, доц., канд. іст. наук

Кіровоградський національний технічний університет

МІСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ 1785 – 1870 рр. У РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті досліджується радянська історіографія діяльності органів міського громадського самоуправління у фінансовій сфері у період від «Жалуваної грамоти містам», прийнятої 1785 р., і до міської реформи 1870 р.

історіографія, міста, місцеве самоуправління, міське громадське самоврядування, Російська імперія, дореформена доба

Міське самоврядування контролює практично всі вагомі аспекти життєдіяльності міста: економічні, соціальні та політичні відносини. Ефективна система міського громадського управління є одним із вирішальних чинників побудови демократичного, цивілізованого суспільства. Саме цим викликаний підвищений інтерес гуманітарної, зокрема історичної науки, до історії виникнення, становлення та функціонування міського самоуправління у попередні періоди. Нині перед дослідниками стоїть завдання не лише емпіричного аналізу різноманітних аспектів історії міського самоврядування, а й узагальнення та теоретичного осмислення досліджуваних проблем. Тому важливим видається аналіз радянської літератури, присвяченої становленню, розвитку та функціонуванню міського громадського управління у дореформену добу. У цьому й полягає мета даної статті. Хронологічні межі мають два виміри. Конкретно-історичний охоплює період останньої

чверті XVIII – першої половини XIX ст., що став одним з найважливіших етапів в історії міських самоврядних інституцій в Російській імперії. Другий, історіографічний період, репрезентують науково-історичні дослідження, створені радянськими істориками в 1917 – 1980-х рр.

Проблема діяльності органів міського самоврядування у 1785 – 1870 рр., в радянський час не привертала до себе належної уваги дослідників, оскільки не належала до актуальних, і тому тривалий час практично не досліджувалася. Радянська історіографія трактувала інститут міської самоврядності як явище буржуазного суспільства, отже, класово чуже марксистсько-ленінській ідеології, через що цей інститут не був предметом цілеспрямованого вивчення. Головною методологічною засадою при вивченні минулого людства стає марксизм. Його риси виразно простежуються уже у 1920-і рр., а з 1930-х рр. вони стають домінуючими.

Тональність усім оцінкам діяльності місцевого самоврядування в Російській імперії задав сам В. І. Ленін, який стверджував, що реформа місцевого управління, проведена урядом Катерини II, носила «... кріпосницький, казенно-бюрократичний, адміністративний характер» [1, 147]. Він порівнював органи місцевого самоврядування з «п'ятим колесом у возі російського державного управління, колесом, що допускається бюрократією лише остільки, оскільки її всевладдя не порушувалося, а роль депутатів від населення обмежувалася голою практикою, простим технічним виконанням кола завдань, окреслених все тим же чиновництвом» [2, 35]. Відзначимо, що В. І. Ленін ототожнював земство та міське самоврядування, що також впливало на характер оцінки діяльності органів самоврядності дослідниками. Численні негативні оцінки місцевих установ та діячів місцевого самоврядування В. Ленін запозичив у російського письменника-сатирика М. Є. Салтикова-

Щедріна, персонажі якого, як відомо, були настільки гротескові, життєві ситуації настільки гіперболізовані, що ні про яке об'єктивне відображення реальності не могло бути й мови [3]. Саме ленінська негативна оцінка діяльності органів місцевого самоврядування стала для радянської історіографії методологічною основою та визначила негативний напрямок досліджень дорадянського громадського самоуправління на десятки років.

Утім, протягом першого десятиріччя радянської влади, коли ідеологічний диктат ще не став тотальним, виходять роботи дослідників, що розпочали вивчення діяльності міського самоврядування ще у дорадянський період. Отож, традиції дорадянської історіографії продовжили М. І. Астров [4], М. П. Анциферов [5-8], Л. О. Вєліхов [9], І. М. Гревс [10-12], М. О. Рожков [13], В. М. Твердохлебов [14]. Вони стали авторами останніх, не заангажованих радянською ідеологією, яскравих досліджень міського самоуправління Російської імперії. Ці праці вийшли у середині 1920-х рр. і були викликані насамперед переходом до нової економічної політики і поверненням до ринкових умов. Так, професор І. М. Гревс та його учень М. П. Анциферов зробили значний внесок у царину містознавства. З позицій культурно-антропологічного підходу вони вказали на необхідність комплексного вивчення міста як цілісного соціального організму. М. П. Анциферов підкреслював, що не можна протиставляти місто громаді, що його населяє, оскільки місто – це одне нерозривне ціле зі своїм населенням, і лише їх комплексне вивчення може дати цілісну картину міського життя [5, 16].

Помітне місце в історіографії займає праця М. О. Рожкова, в якій учений детально аналізує зміст «Жалуваної грамоти містам», розглядає практичну діяльність органів міського громадського самоуправління,

відзначає ряд невідповідностей існуючої практики діючому законодавству. Учений не поділяв оцінку «Жалуваної грамоти містам» дореволюційних авторів О. О. Кізеветтера та Є. М. Щепкіної як штучного документа, що був списаний із закордонних зразків і не відповідав рівню розвитку Росії останньої чверті XVIII ст., вважаючи її появу результатом цілком усталених торговельно-капіталістичних відносин [15, 14 – 15].

Осібне місце в історіографії зазначеної проблеми займає книга професора Л. О. Веліхова, в якій на основі дослідження дорядянського російського та європейського законодавства та аналізу практичної діяльності міських органів самоврядування вперше в науковій літературі висвітлюється організація самоуправління міст Російської імперії за період більше 130 років. Автор систематизував та узагальнив значний теоретичний та емпіричний матеріал, розробив цілісну концепцію міського управління та господарства, вказуючи на неминучість самоуправління як соціального явища, мотивуючи свою точку зору тим, що «...поки існує місто з його спеціальними завданнями, муніципальне самоуправління та господарство взагалі неминучі» [9, 243]. Друга частина книги присвячена вченню про міське господарство. У першому відділі автор аналізує суб'єкт міського господарства – міське самоврядування, зосереджуючи головну увагу на дослідженні найголовніших його напрямків, які, врешті, й визначають ефективність діяльності органів міського громадського управління: виборче право та існуючі виборчі системи; компетенцію, права та обов'язки самоврядування; організацію апарату міського самоуправління; межі самостійності міського врядування та форми нагляду за ним держави.

Другий відділ другої частини книги Л. О. Веліхов присвятив вченню про кошти міського господарства. Актуально звучить його твердження про те, що «...міське самоврядування не мислиться без

відмежованих для нього фінансових джерел і більш-менш самостійного розпорядження фінансами ... Взагалі роль фінансів у міському господарстві видається вирішальною. При всіх найвигідніших умовах, а саме кваліфікованому особовому складі, широкій компетенції, повноправності, самостійності та раціональній організації самоврядування, міське господарство безпорадне, якщо воно страждає нестачею фінансових коштів» [9, 342–343]. Саме тому, аналізуючи організацію міських фінансів у Російській імперії за останні три десятиріччя її існування, автор бачить пряму залежність благоустрою російських дорадянських міст від доходів міських органів самоврядування, вказуючи на разючу відмінність міських коштів, що припадають на одного жителя міста в Росії та Західній Європі, – російські міста витрачали на розвиток міського господарства в 2,5–6 разів менше грошових сум, ніж міста Європи [9, 405]. Тому зрозуміло, що більшість російських міст були позбавлені найелементарнішого міського благоустрою, і з цього погляду Росія з усіх цивілізованих держав була на останньому місці, а «...основна причина цього сумного явища полягала у гострій нестачі муніципальних фінансів» [9, 404]. Аналізуючи взаємостосунки органів земського та міського самоврядування, Л. О. Веліхов указує на серйозні ненормальні фінансові стосунки між ними, що виникли в результаті недосконалості законодавства, яке дозволяло губернським та повітовим земствам оподатковувати міську нерухомість тих міст, які входили до їх складу, без будь-яких обмежень у ставках податку, тобто абсолютно свавільно [9, 411].

Сучасні російські дослідники міського самоврядування О. А. Поляніна [16, 8] та О. В. Ярома [17, 5] акцентують увагу на ще одній з головних заслуг Веліхова, – він розглядає міське господарство з опорою на категорію діяльності, що стало новим методологічним

підходом. Немало положень, які були вироблені Л. О. Веліховим, не втратили свого значення і сьогодні, наприклад, тези про те, що доходи місцевих бюджетів повинні формуватися переважно за рахунок місцевих джерел, а органи місцевого самоврядування повинні мати певну автономію в питаннях місцевого оподаткування [18, 4].

Принагідно відзначимо, що ідеї Л. Веліхова та його однодумців спочатку були сприйняті і навіть знайшли свій розвиток у радянській системі управління за часів НЕПу, але потім були відкинуті та забуті. У 1930-і рр. загинула й ціла плеяда представників муніципальної школи, які могли бути реалізаторами таких ідей. За таких умов проблеми міського самоуправління перестали обговорюватися та досліджуватися, а сам термін «місьцеве самоврядування» був виведений з наукового та практичного вжитку [19, 4 – 5].

Починаючи з кінця 20-х рр. XX ст., наступив новий етап розвитку в житті радянського суспільства, період «великого перелому» та форсованої індустріалізації, характерною рисою якого стало посилення централізації всього господарського та громадського життя. Пріоритетними у радянській історичній науці у цей період стали теми боротьби більшовиків за завоювання державної влади, формування нової системи управління, становлення робітничого класу та розвиток народного господарства. Вивчення діяльності міського самоврядування у дорадянський період вважалося для дослідників безперспективним, оскільки вивчати те, чого не було, неможливо. Тому в роботах 1930 – першої половини 1950-х рр. дослідження інституту міської самоврядності зосереджувалося на доведенні його неприйнятності в умовах будівництва соціалістичного суспільства, що створювало однозначно негативну оцінку його місця та ролі в суспільному житті країни. Радянська історіографія цього періоду не представлена практично жодною більш-

менш солідною роботою, що була б присвячена вивченню дореформеного досвіду діяльності органів міського самоврядування. А ті, переважно невеликі, брошури та статті, що були опубліковані в цей період, носили популяризаторський характер з властивим для них спрощеним підходом до оцінки діяльності міських органів громадського самоврядування. Істориків цього періоду майже не цікавила діяльність дореволюційного самоврядування, незважаючи на те, що вона була головною для міських органів самоуправління та безпосередньо впливала на рівень життя населення [20, 5]. Так, М. М. Покровський [21] взагалі не визнавав жодних змін місцевого самоврядування з часів Катерини II [22, 16]. Інший дослідник, О. Л. Шефер [23], намагався довести, що громадське самоуправління існувало лише для прикриття самодержавного свавілля. Науково-популярна брошура М. С. Каржанського [24], присвячена історії діяльності московського міського самоврядування в дорадянський період, крім стислих відомостей з історії міського законодавства, соціального складу, політичної діяльності Московської Думи, подає аналіз і фінансової та господарської складової міського самоврядування. М. Каржанський на численних прикладах доводить, що велика буржуазія, захопивши владу в органах громадського самоуправління, розвивала лише ті напрямки міського господарства, де існували нібито найкращі умови для особистого збагачення. Однобокий підхід привів автора до різко негативної оцінки діяльності міського самоврядування, що не може вважатися об'єктивною [25, 9].

Лише з середини 1950-х рр. під впливом суспільно-політичних процесів періоду «відлиги» та лібералізації радянської історичної науки, а саме після XX з'їзду КПРС, зростає інтерес до теми місцевого самоврядування. В цей час в радянській науці використовувався термін «самоврядування» для характеристики демократії в радянському

суспільстві [26, 6]. Дещо змінюється і ставлення до діяльності громадського самоуправління у дорадянський період, до наукової та політичної лексики знову повертається це поняття. Проте основою місцевого, міського у тому числі, громадського самоврядування були названі місцеві Ради [27, 3]. Ці обставини позначилися не лише на кількості публікацій, а й на їх якості: з'являються самостійні дослідження, в яких аналізуються позитивні та негативні сторони діяльності міських органів самоврядування. Так, проблема організації та діяльності міського самоврядування в період буржуазних реформ в Росії аналізується в дисертаційних дослідженнях Б. В. Златоустовського [28] та Є. А. Павлюченка [29], присвячених органам громадського самоуправління Москви. В них, поряд з іншими, аналізуються фінансова та господарська складові діяльності міських самоврядувань.

У середині 1950-і рр. виходить з друку шеститомна «Історія Москви», кілька розділів у якій присвячені історії міського самоуправління. Б. Б. Веселовський (автор 4 – томної «Истории земства за сорок лет» – О. Бондаренко) разом з С.І. Шаровим у розділі «Городское хозяйство» помістили статистичні дані про розвиток міського господарства у ХІХ ст., зокрема, про фінанси міста, водопостачання, освітлення та його санітарний стан [30]. Автор розділу «Городское самоуправление» Б. В. Златоустовський проаналізував роль міської думи в житті міста і прийшов до висновку, що причиною незадовільного розвитку міського господарства була недосконалість законодавства [31]. Практично одночасно виходять у світ і «Нариси історії Ленінграда», в яких розділ про міське самоврядування та міське господарство підготували С. П. Лупповта М. М. Петров [32]. Написані на основі широкої джерельної бази, обидва видання достатньо повно показують стан міського господарства кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. У той

же час у зазначених багатотомних дослідженнях недоліки в галузі міського господарства пояснюються не обмеженістю фінансових можливостей, а «небажанням» «батьків міста» дбати про благоустрій [33, 14].

Позитивний вплив на вивчення проблеми міського самоврядування справили наукові праці П. Г. Риндзюньського [34-36], присвячені дореформеним містам Російської імперії. Автор одним із перших акцентував увагу на подібності процесів утворення міст у Росії та Західній Європі, показав неоднозначність та суперечливість політики царизму у першій половині XIX ст. по відношенню до міст. Дослідник приходить до висновку про існування двох тенденцій у розвитку російської міської цивілізації: природної, обумовленої соціально-економічними процесами, що відбувалися у містах, та штучної, обумовленої урядовими актами [37, 8]. Як і попередні науковці, П. Г. Риндзюньський вважав дореформене міське громадське самоуправління вкрай слабким та неефективним. Причину такого стану речей він убачав не лише у всесиллі дворянської бюрократії, а передусім у тому, що самі міста не були готові до введення органів самоврядування, оскільки були бідними та економічно відсталими. Саме це заздалегідь визначало обмеженість бюджету, а, отже, і можливостей у вирішенні міських завдань. Крім того, автор указував на те, що самі мешканці міст не були готові брати участь у міському самоуправлінні, не маючи необхідного культурного та освітнього рівня. Тому діяльність нових органів самоврядування виявилася малоефективною та занадто дорогою, а участь у їх роботі перетворилася для мешканців міст у чергову повинність та швидко викликала у них байдужість. Відзначимо той факт, що, не дивлячись на широке залучення архівних матеріалів, П. Г. Риндзюньський у своїх міркуваннях та висновках, що стосувалися

міського самоврядування, в основному, орієнтувався на дорадянські роботи І. І. Дитятіна [38, 11].

Дещо інша оцінка розвитку міського громадського самоуправління міститься у працях Б. Б. Кафенгауза [39 – 40] та Ю. Р. Клокмана [41 – 42], які вважали, що введення міського самоврядування за «Жалуваною грамотою містам» не було штучним запровадженням центральної влади. Це був, на їх думку, вимушений крок царського уряду щодо нових капіталістичних елементів, що повністю відповідало тогочасним соціально-економічним тенденціям і сприяло зміцненню становища буржуазії у міській громаді. Водночас дослідники указували на залежність органів міського самоврядування від місцевої адміністрації, визнавали обмеженість їх фінансової бази, опираючись у той же час у своїх висновках на роботи дорадянського дослідника О. О. Кізеветтера [38, 11].

Схожий, але більш диференційований підхід до цього питання сформулювала В. В. Рабцевич [43 – 45] у своїх роботах, що були написані у другій половині 1970-х – першій половині 1980-х рр. на основі матеріалів центральних та місцевих архівів. Вона вважала, що заходи Катерини II по створенню органів міського самоврядування відповідали тогочасним умовам соціально-економічного розвитку. І в тих містах, де рівень економічного розвитку був достатнім, введення міського громадського самоуправління дійсно було поступкою буржуазним елементам. Але більшість невеликих міст Росії виявилася не готовою до створення подібних органів і цей процес став для них додатковою повинністю. Окрім того, В. Рабцевич, проаналізувавши вплив «Жалуваної грамоти містам» на розвиток міської економіки та господарства, досліджує нові аспекти дореформеного самоврядування: детально вивчає структуру органів міського громадського управління через призму

функцій, які вони виконують [38, 11–12]. Проте конкретна діяльність міського самоврядування лишилася поза увагою вченої. Щодо оцінки міського дореформеного самоуправління, то за існуючою у той час традицією, автор ставила перед собою і вирішувала поставлені завдання в рамках «класової суті органів міського самоврядування», що визначило розстановку акцентів, відповідний характер формулювань і висновків [46, 9].

Певний внесок у дослідження означеної теми внесли роботи М. П. Єрошкіна [47 – 49]. Це стосується, перш за все, «Истории государственных учреждений России», в якій автор, вивчаючи «Жалувану грамоту містам», указує на один з її суттєвих недоліків – майнову та правову відмінність між становими групами «міських жителів». Крім того, обмежену компетенцію міського самоуправління він пояснював побоюванням уряду з приводу прояву самостійних дій буржуазії в органах самоврядування, роль якої суттєво зросла. Негативно автор оцінював і господарську діяльність міського самоуправління, якій, «...перешкоджала надзвичайно вузька фінансова база» [47, 128]. Порівнюючи петровські міські магістрати та ратуші з міськими думами, створеними після прийняття «Жалуваної грамоти містам», М. П. Єрошкін прийшов до висновку про значне обмеження кола тих завдань, що мали вирішувати останні. «У деяких питаннях господарського управління місцева влада не могла не рахуватися з буржуазними елементами міста», проте «в цілому органи міського станового «самоврядування» відігравали роль адміністративно-господарського додатку до апарату адміністрації і поліції» [47, 128 – 129].

Важливе значення для вивчення діяльності міського самоврядування у дорадянський період мають наукові студії В. А. Нардової. Її монографія «Городское самоуправление в России в 60-х

– начале 90-х годов XIX в.» [50] фактично поклала початок вивченню органів громадського управління в Росії в XIX столітті [51, 13]. Автор, дослідивши «Жалувану грамоту містам», дослідила і саму структуру органів міського самоврядування: збори міської громади, загальну та шестигласну думи, керівництво якими здійснювалося міським головою. В. А. Нардова вказує на те, що їх діяльність не була чітко визначена, оскільки на місцях не завжди дотримувалися положень «Грамоти» і часто замість шести гласних, що мали обиратися від шести міських станів, працювали тільки два-три. У цілому ж, на думку автора, виконавчі функції міського громадського управління перебували в руках чиновників канцелярії, оскільки купці, обрані до думи, не були підготовлені до такої діяльності, а часом були неосвіченими [50, 13–14]. У монографії аналізуються і питання фінансово-господарської діяльності органів міського самоврядування. Вказуючи на покращання фінансового стану міст у загальноросійському масштабі, В. А. Нардова простежує зв'язок між роботою органів управління містами і станом муніципального господарства в містах Європейської Росії [52, 15]. Утім, відзначаючи внесок органів міського самоврядування у вирішення різноманітних питань життєдіяльності міст, дослідниця указує на обмеженість їх правової самостійності, що обумовлювало постійне звертання до вищих органів державної влади за дозволами та звітування перед ними навіть у розв'язанні незначних господарських справ [50, 14].

Підсумовуючи все викладене щодо ступеня розробки проблеми діяльності органів міського самоврядування у дореформений період, вкажемо на те, що за радянської доби дослідники зверталися в тій чи іншій мірі до цієї теми. В опублікованих тоді працях досліджувалися правовий статус, питання компетенції, організаційної структури органів міського самоврядування. У науковий обіг було введено значний масив

документів центральних та місцевих архівів, що стосувалися міської самоврядності дореформеного періоду. Проте вивчення діяльності громадського самоуправління підмінялося аналізом розвитку капіталістичних відносин, а історія російських дореформених міст повинна була ілюструвати закон про зміну соціально-економічних формацій. На периферії наукових студій залишилися і питання фінансово-господарської діяльності органів міського самоврядування. Загалом же радянський період історіографії міського самоврядування у дореформений період закономірно став одним з найменш плідних з огляду на існуючі в тогочасній науці ідеологічні установки.

Джерела та література

1. Ленин В.И. Критические заметки по национальному вопросу // Полное собр. соч. Т. 24. – М., 1973. – С. 147.
2. Ленин В.И. Гонители земства и Аннибалы либерализма // Полное собр. соч. Т. 5. – С. 35.
3. Ярцев А.А. Органы земского самоуправления в 1864-1904 г. (на материалах северо-западных губерний России) [Електрон. ресурс] Режим доступу: / [http:// ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?loqid=5&id=672BB9C8-ABC3](http://ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?loqid=5&id=672BB9C8-ABC3).
4. Астров Н.И. Из истории городских самоуправлений в России// Местное самоуправление: Труды О-ва для изучения гор. самоупр. в Чехословацкой республике. – Прага: Изд. Кн-ва «Пламя» и О-ва для изучения гор. самоупр. в Чехословацкой республике, 1925. – С. 9 – 42.
5. Анциферов Н. П. Пути изучения города как социального организма: Опыт комплексного подхода. – Л.: «Сеятель», 1926. – 150 с.
6. Анциферов Н.П. Душа Петербурга. – Л.: Лира., 1990. – 250 с.

7. Анциферов Н.П. Непостижимый город. – Спб.: Лениниздат, 1991. – 335 с.
8. Анциферовы Н. и Т. Книга о городе. – Л.: Изд-во Брокгауз – Ефрон, 1926. – 224 с.
9. Велихов Л.А. Основы городского хозяйства. Общее учение о городе, его управлении, финансах и методах хозяйства / переиздание 1928 г. – М.: Наука, 1996. – 480 с.
10. Гревс И.М. Монументальный город в исторической экскурсии // Экскурсионное дело. – 1921. – № 1. – С. 1 – 14.
11. Гревс И.М. Город как предмет краеведения // Краеведение. – 1924. – № 3. – С. 245 – 258.
12. Гревс И.М. Город как предмет школьного краеведения. // Вопросы краеведения в школе. – Л.: Изд-во Брокгауз – Ефрон. – 1925. – С. 64 – 87.
13. Рожков Н.А. Русская история в сравнительно-историческом освещении (основы социальной динамики). – Т. 7. – М., 1923. – 290 с.
14. Твердохлебов В.Н. Местные финансы. – М., 1927. – 265 с.
15. Ковалева М.В. Орловская городская дума: 1787–1913 гг. :Дис. ... канд. ист. наук. – Орел, 2003. – 371 с.
16. Полянина О.А. Деятельность органов городского самоуправления Уфимской губернии в 1900– начале 1917 гг.: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Уфа, 2007. – 23 с.
17. Ярома О.В. Городское самоуправление Пермской губернии в период с 1905 г. по февраль 1917 г.: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Пермь, 2005. – 22 с.
18. Соловьев В.В. Финансовая основа местного самоуправления в современном муниципальном праве Российской Федерации :Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – 23 с.

19. Миронова Н.И. Местное самоуправление как социальный институт: генезис, становление, основные тенденции развития: Автореф. дис ...канд. социол.наук.— М., 2000. — 21 с.
20. Попов П.А. Городское самоуправление Воронежа (1870-1918 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. — Воронеж, 2005. — 23 с.
21. Покровский М.Н. Русская история с древнейших времён. — Т.4. — М.: Соцэкгиз, 1934. — 448 с.
22. Семенченко И.В. Деятельность земств на Урале (1900–1919 гг): Автореф. дис. ... докт. ист. наук. — Оренбург, 2010. — 42 с.
23. Шеффер А.Л. Органы «самоуправления» царской России. — Куйбышев: Куйбышевское изд-во, 1939. — 64 с.
24. Каржанский Н.С. Как избиралась и как работала Московская городская дума. — М., 1940. — 46 с.
25. Писарев А. Е. Московское городское общественное управление (Городская Дума) в марте-ноябре 1917 года: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. — М., 2007. — 22 с.
26. Орлова Н.И. Экономическая деятельность органов местного самоуправления в России на рубеже XX и XXI вв.: исторические аспекты: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. — М., 2008. — С. 6.
27. Смирнов С.В. Политическое участие населения в системе местного самоуправления современной России (На примере Ивановской, Костромской, Ярославской областей): Автореф. дис. ... канд. полит. наук. — Кострома, 2003. — С. 3.
28. Златоустовский Б.В. Московское городское самоуправление в период буржуазных реформ 60-х гг. XIX в.: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. — М., 1953. — 22 с.
29. Павлюченко Э.А. Московское городское управление в 70 – 80-е гг. XIX века: Дис. ... канд. ист. наук. — М., 1956. — 293 с.

30. Веселовский Б.Б., Шаров С.И. Городское хозяйство // История Москвы. – Т.4. – М.: Изд-во АН СССР, 1954. – С. 516 – 551.
31. Златоустовский Б.В. Городское самоуправление // История Москвы. – Т.4. – М.: Изд-во АН СССР, 1954. – С. 461–515.
32. Луппов С.П., Петров Н.Н. Городское управление и городское хозяйство Петербурга от конца XVIII в. до 1861 г. // Очерки истории Ленинграда. – Т. I. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1955. – С. 601 – 629.
33. Новичкова Н.П. Развитие городского хозяйства в российской провинции во 2-ой половине XIX – начале XX вв.: На материалах Владимирской и Костромской губерний: Дис. ... канд. ист. наук. – Иваново, 2005. – 21 с.
34. Рындзюнский П.Г. Городское гражданство дореформенной России. – М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1958. – 559 с.
35. Рындзюнский П.Г. Городское население // Очерки экономической истории России первой половины XIX в. – М.: изд-во Соцэкгиз, 1959. – С. 276 – 358.
36. Рындзюнский П. Г. Изучение городов России первой половины XIX в. // Города феодальной России. – М., 1966. – С. 65 – 74.
37. Медведева Г. А. Самоуправление русского провинциального города (Конец XVIII – начало XX вв.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Воронеж, 2003 – 23 с.
38. Кустова Е. В. Органы самоуправления в структуре провинциального города дореформенной России (На материалах деятельности Вятской городской думы 1793–1870 гг.): Дис. ... канд. ист. наук. – Киров, 2004. – 279 с.
39. Кафенгауз Б. Б. Купечество. Города // Очерки истории СССР: Период феодализма: Россия в первой четверти XVIII в. Преобразования Петра I/ Под ред. Б.Б. Кафенгауза и Н.И. Павленко; АН СССР, Ин-т истории. – М.: Изд-во АН СССР, 1954. – С. 211 – 229.

40. Кафенгауз Б.Б. Город и городская реформа 1785 г.// Очерки истории СССР: Период феодализма: Россия во второй половине XVIII в. – М.: Изд-во АН СССР, 1956. – С. 151 – 165.
41. Клокман Ю.Ф. Город в законодательстве русского абсолютизма во второй половине XVII – XVIII вв. / Абсолютизм в России. – М., 1964. – С. 320 – 355.
42. Клокман Ю.Ф. Социально-экономическая история русского города: Вторая половина XVIII в. – М.: Наука, 1967. – 336 с.
43. Рабцевич В.В. Социальный состав органов городского самоуправления в Западной Сибири в 80-х гг. XVIII– первой четверти XIX в. // История городов Сибири досоветского периода (XVII– начало XX в.). – Новосибирск: Наука, 1977. – С. 80 – 96.
44. Рабцевич В.В. Её же. Управление городами в Сибири последней четверти XVIII– первой половины XIX в. // Сибирские города XVII– начала XX в. – Новосибирск, 1981. – С. 155 – 173.
45. Рабцевич В.В. Сибирский город в дореформенной системе управления.–Новосибирск, 1984. – 197 с.
46. Анкушева К.А. Городские сословия Зауралья в конце XVIII – начале XX века: Автореф. дис ... канд.ист. наук. – Тюмень, 2005. – 22 с.
47. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России. – М., 1983. – 352 с.
48. Ерошкин Н.П. Крепостническое самодержавие и его политические институты. (Первая половина XIX века). – М.: «Мысль», 1981. – 252 с.
49. Ерошкин Н.П. Местные государственные учреждения дореволюционной России (1800–1861). – М.: Московский гос. ист.- арх. Ин-т, 1985. – 98 с.
50. Нардова В.А. Городское самоуправление в России в 60-х – начале 90-х гг. XIX в. Правительственная политика. – Л.: Наука, 1984. – 260 с.

51. Карташова Ю.В. Финансовая деятельность органов местного самоуправления Самарской губернии (1892-1914 гг.): Дис. ... канд. ист. наук: – Самара, 2006. – 303 с.
52. Новичкова Н.П. Развитие городского хозяйства в российской провинции во 2-ой половине XIX – начале XX вв.: На материалах Владимирской и Костромской губерний: Дис. ... канд. ист. наук.– 224с.

А. Бондаренко

Городское самоуправление Русской империи 1785–1870 гг. в советской историографии

В статье исследуется советская историография деятельности органов городского общественного самоуправления в финансовой сфере в период от «Жалующей грамоты городам», принятой в 1785 г., и к городской реформе в 1870 г.

историография, города, местное самоуправление, городское общественное самоуправление, Русская империя, дореформенный период

A. Bondarenko

ACity self-government of the Russian empire 1785–1870 in soviet historiography

In the article soviet historiography of activity of organs of city public self-government is probed in a financial sphere in a period from the «Sparing deed cities», accepted in 1785 and to city reform in 1870.

historiography, cities, local self-government, city public self-government, Russian empire, pre-reform days